

	ECONOMIES' HORIZONS Економічні горизонти DOI: doi.org/10.31499/2616-5236 Homepage: http://eh.udpu.edu.ua		ISSN 2522-9273 (print) 2616-5236 (online)
---	--	---	--

UDC: 336.1:338.2

JEL Classification H12, H61, H68, E62

DOI: [10.31499/2616-5236.1\(34\).2026.352258](https://doi.org/10.31499/2616-5236.1(34).2026.352258)

Oleh Bondaruk, National Academy of Security Service of Ukraine
PhD (Economic Sciences), Associate Professor, Senior Lecturer at the Chair of
Financial-Economic Security

РЕГУЛЯТОРНІ МЕХАНІЗМИ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ЗАГРОЗ ЕКОНОМІЧНІЙ БЕЗПЕЦІ У ВОЄННИЙ ПЕРІОД

REGULATORY MECHANISMS OF UKRAINE'S FOOD SECURITY IN THE CONTEXT OF THREATS TO ECONOMIC SECURITY DURING THE WARTIME PERIOD

Анотація: У статті досліджено регуляторні механізми забезпечення продовольчої безпеки України в контексті загроз економічній безпеці в умовах воєнного стану. Обґрунтовано, що продовольча безпека має системний характер та визначається взаємодією кількісних і якісних параметрів, інституційною стійкістю та ефективністю державного управління. Визначено ключові загрози, пов'язані з незаконним вилученням і вивезенням зерна з тимчасово окупованих територій, руйнуванням логістики, мінімізацією обігу агропродукції та перенаправленням фінансових потоків. Запропоновано напрями посилення регуляторної політики, зокрема через санкційні інструменти, портовий і митний контроль, цифрову простежуваність продукції та формування доказової бази для арешту активів і відшкодування збитків.

Abstract: The article examines the regulatory mechanisms for ensuring Ukraine's food security in the context of threats to economic security during martial law. The study substantiates that food security should be treated as a systemic category defined by the interaction of quantitative indicators (production and consumption volumes, self-sufficiency, availability and stability of supply) and qualitative determinants (institutional resilience, legal protection, governance capacity, and the effectiveness of state regulation). Particular attention is paid to the transformation of food security risks caused by the full-scale armed aggression of the Russian Federation, which has intensified both direct military disruptions and criminal-economic practices within the agri-food sector.

The research identifies the most critical threats to Ukraine's food and economic security, including the unlawful seizure and export of grain and other agricultural products from temporarily occupied territories, the legalization of stolen commodities through shadow logistics channels, systematic destruction of transport and storage infrastructure, and forced "re-registration" of agricultural businesses under occupation administrations, resulting in the redirection of fiscal flows to the aggressor state. These threats weaken domestic market stability, reduce export potential, increase inflationary pressure, undermine property rights and investment incentives, and therefore endanger the macroeconomic sustainability of Ukraine.

The article proposes a set of priority regulatory responses aimed at minimizing these risks, including targeted sanctions against entities involved in illegal grain trade, strengthened port and customs control based on risk-oriented and traceability instruments, the development of digital supply-chain monitoring systems, and the establishment of standardized evidence frameworks to support asset seizure, confiscation, and compensation for damages. The findings support the need for an integrated security-oriented regulatory model combining legal, economic, and enforcement tools to enhance Ukraine's resilience and support post-war recovery.

Keywords: *food security, economic security, martial law, regulatory policy, agri-food sector, temporarily occupied territories, illegal grain export, sanctions, port control, customs regulation*

Ключові слова: *продовольча безпека, економічна безпека, воєнний стан, регуляторна політика, агропромисловий комплекс, тимчасово окуповані території, незаконне вивезення зерна, санкції, портовий контроль, митне регулювання*

Постановка проблеми. В умовах повномасштабної збройної агресії російської федерації питання забезпечення продовольчої безпеки України набуло статусу одного з ключових пріоритетів державної політики, оскільки безпосередньо пов'язане зі збереженням економічної стійкості, соціальної стабільності та національної безпеки. Воєнний стан істотно трансформував умови функціонування агропродовольчої сфери, посиливши вразливість виробничо-логістичних ланцюгів, загостривши проблему доступності ресурсів, підвищивши ризики втрати інфраструктури, земельних та

трудових ресурсів, а також сформувавши нові виклики для регулювання внутрішнього ринку продовольства.

Особливого значення ця проблематика набуває з огляду на стратегічну роль України у світовій системі продовольчого забезпечення. У 2019–2021 роках Україна забезпечувала близько 10% світового експорту пшениці, 15% експорту кукурудзи, 15% експорту ячменю та майже 50% експорту соняшникової олії, що підтверджує вагомість нашої держави як одного з провідних аграрних експортерів. Водночас блокування морських шляхів експорту, знищення або

пошкодження портової та енергетичної інфраструктури, ускладнення логістики, мінування сільськогосподарських угідь спричинили істотні ризики не лише для національного аграрного виробництва, а й для глобальної продовольчої стабільності та цінової кон'юнктури на світових ринках.

Значимість аграрного сектору для економічної безпеки України зумовлюється також його вагомим внеском у макроекономічні показники держави. На сільське господарство припадає близько 20% ВВП України та понад 40% експортних надходжень, а зайнятість у галузі охоплює орієнтовно 15% населення [1]. Така структура економіки означає, що порушення стабільності в агропродовольчому секторі автоматично транслюється у ризики зниження валютних надходжень, погіршення платіжного балансу, посилення інфляційного тиску, зростання бюджетних дисбалансів, а також зниження рівня добробуту населення. Отже, продовольча безпека в умовах війни фактично перетворюється на системний елемент гарантування економічної безпеки держави.

За таких умов закономірно підвищується роль державного регулювання, оскільки саме регуляторні механізми здатні забезпечити адаптацію агропродовольчого комплексу до кризових викликів, мінімізувати шоки на внутрішньому ринку, підтримати виробників, забезпечити стабільність цін і фізичну доступність продовольства. Відповідно, актуальним є поглиблений аналіз сучасного стану

регуляторного забезпечення продовольчої безпеки України, ідентифікація ключових ризиків і загроз, що формують кризові явища, а також визначення можливостей посилення ефективності державного впливу за допомогою інструментів регуляторної політики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблематика продовольчої безпеки традиційно перебуває у фокусі наукових досліджень як вітчизняних, так і зарубіжних учених, адже вона охоплює комплекс взаємопов'язаних аспектів: економічних, соціальних, інституційних, ресурсних і геополітичних. У сучасному науковому дискурсі продовольча безпека розглядається не лише як гарантія забезпечення населення продуктами харчування, а як багатовимірне явище, що інтегрує питання сталого розвитку, стабільності внутрішнього ринку, цінової політики, ефективності аграрного виробництва, логістики та державного управління.

Вітчизняні дослідники значну увагу приділяють оцінюванню рівня продовольчої безпеки, аналізу її індикаторів, механізмів розвитку аграрного сектору та ролі державної підтримки. Окремий напрям становлять праці [2], у яких досліджуються наслідки збройної агресії РФ для аграрної економіки, трансформація ланцюгів постачання продовольства, проблеми експорту та логістичної інфраструктури, а також ризики для внутрішнього ринку в умовах зростання невизначеності та воєнних загроз.

Водночас у новітніх дослідженнях набуває поширення

підхід, згідно з яким продовольча безпека аналізується як підсистема економічної безпеки держави. У такій інтерпретації вона розглядається як чинник фінансової стійкості, стабільності державних доходів, експортної спроможності та соціальної рівноваги. Це актуалізує потребу розгляду не лише виробничих або ресурсних аспектів, а й інституційно-регуляторного забезпечення: державних програм, нормативно-правового регулювання, інструментів ціноутворення, процедур державного контролю та механізмів антикризового управління.

Серед представників відомчої науки питання продовольчої безпеки опрацьовували Шевченко А., Петренко О. [3], які акцентували увагу на функціональних параметрах системи продовольчого забезпечення, специфіці державного управління та оцінці загроз у кризових умовах. Поряд із цим значна кількість праць вітчизняних авторів присвячена загальним питанням забезпечення продовольчої безпеки держави, у тому числі в умовах воєнного стану [4].

Разом із тим, незважаючи на сформований науковий доробок, потребують подальшого поглиблення питання регуляторного виміру гарантування продовольчої безпеки України, особливо в частині взаємозв'язку регуляторної політики з нейтралізацією загроз економічній безпеці. Відсутність достатньо систематизованих підходів до оцінювання ефективності регуляторних інструментів у воєнних умовах, а також

фрагментарність нормативно-управлінських рішень зумовлюють необхідність комплексного аналізу сучасного регуляторного середовища й розроблення практично орієнтованих рекомендацій.

Отже, актуальним науковим завданням є подальше теоретико-методичне обґрунтування регуляторних механізмів забезпечення продовольчої безпеки та визначення напрямів підвищення їх дієвості з позицій зміцнення економічної безпеки України у воєнний період.

Метою статті є дослідження теоретико-методичних засад регуляторного впливу держави у сфері забезпечення продовольчої безпеки України та обґрунтування напрямів удосконалення регуляторних механізмів у контексті нейтралізації загроз економічній безпеці в умовах воєнного стану.

Виклад основного матеріалу дослідження. Продовольча безпека як складова національної та економічної безпеки характеризується сукупністю кількісних і якісних параметрів, що перебувають у взаємній залежності та взаємодоповнюють один одного. Кількісні характеристики відображають рівень забезпеченості суспільства продовольчими ресурсами через показники виробництва та споживання, ступінь продовольчого самозабезпечення, фізичну й економічну доступність продуктів харчування, сталість і прогнозованість постачань, а також здатність системи реагувати на кризові коливання. Натомість якісні параметри визначаються

внутрішньою структурою продовольчої безпеки як складного соціально-економічного феномену, що формується під впливом природно-кліматичних і соціальних умов, особливостей територіального відтворення та рівня розвитку інституційного середовища. Указана структура реалізується через систему взаємопов'язаних компонентів та механізмів, які функціонують у взаємодії з іншими підсистемами суспільної безпеки (військово-політичною, правовою, демографічною, інформаційною, соціальною тощо), що обумовлює її комплексний характер.

У межах забезпечення економічної безпеки особливого значення набуває регіональний рівень, оскільки продовольча система має виразну територіальну специфіку. Продовольча безпека проявляється як важлива складова функціонування регіональних систем економічної безпеки, які включають сукупність інститутів, організацій та інструментів, спрямованих на захист економічних інтересів населення, суб'єктів господарювання та держави в цілому, а також на забезпечення дотримання прав власності та стабільності економічного порядку. Відповідно, політика у сфері продовольчої безпеки передбачає реалізацію комплексу завдань: гарантування правового режиму господарювання, регулювання економічних відносин у виробничій і торговельній сферах, забезпечення прозорого управління ресурсами, а також недопущення деструктивних впливів на продовольчий ринок, які

можуть спричиняти дефіцит або соціальну напругу.

На сучасному етапі регіони України функціонують як відносно самостійні соціально-економічні системи, що мають власну структуру виробничого потенціалу, демографічні характеристики, аграрну спеціалізацію та відмінності логістичної інфраструктури. Поглиблення децентралізаційних процесів і посилення управлінської ролі органів місцевого самоврядування сприяли розширенню можливостей регіонів у виборі пріоритетів розвитку та інструментів економічної політики. Це обумовлює територіальну диференціацію підходів до забезпечення продовольчої безпеки: рівень ризиків визначається ресурсним потенціалом, структурою агровиробництва, доступом до транспортних коридорів, станом переробних потужностей, міграційними процесами, а також інституційною спроможністю органів управління забезпечувати контроль і координацію дій у кризових умовах.

Розкриваючи зміст поняття «забезпечення продовольчої безпеки», слід наголосити, що воно передбачає цілеспрямовану діяльність уповноважених органів державної влади й місцевого самоврядування, спрямовану на управління ключовими об'єктами продовольчої системи, які одночасно можуть виступати як носіями економічних інтересів, так і потенційними джерелами загроз. Така діяльність включає превентивні та стабілізаційні заходи: прогнозування й мінімізацію

ризиків, нейтралізацію дестабілізаційних факторів, а також формування умов для посилення чинників-стабілізаторів (резервів, логістичних спроможностей, механізмів підтримки виробника, контролю якості й доступності продовольства).

Водночас продовольча безпека не зводиться виключно до адміністративної спроможності державних інституцій ухвалювати й реалізовувати управлінські рішення. Її стійкість визначається також можливістю суб'єктів господарювання різних рівнів — від малих виробників до великих аграрних компаній — реалізовувати власні економічні інтереси в межах легітимного правового поля, забезпечуючи відтворення виробництва, постачання та збут продукції. Таким чином, продовольча безпека має розглядатися як результат узгодження інтересів держави й ринку в загальному руслі зміцнення економічної безпеки України.

У воєнний період особливо загострюється проблематика ризиків регуляторної політики держави у сфері забезпечення продовольчої безпеки. На практиці задекларована пріоритетність розвитку агропромислового комплексу не завжди трансформується у належні управлінські та фінансові рішення. Непослідовність інструментів підтримки, обмеженість ресурсів бюджету, диспропорції в системі стимулювання виробників, а також фрагментарність нормативного регулювання можуть спричиняти погіршення соціально-економічних показників розвитку сільського

господарства та накопичення структурних проблем у продовольчій системі. Відсутність достатньо виваженої та довгостроково орієнтованої регуляторної стратегії обумовлює формування комплексу ризиків, що здатні переростати у загрози як продовольчій, так і економічній безпеці держави.

У науковій літературі виокремлюють економічні й правові чинники, що потенційно можуть створювати критичні загрози національній безпеці [5]. Економічний блок ризиків включає скорочення темпів економічного зростання та зменшення внутрішнього валового продукту, зниження інвестиційної та інноваційної активності, послаблення науково-технологічного потенціалу, зниження ефективності державного регулювання й контролю в економічній сфері. До ризиків належать також диспропорції зовнішньоторговельної структури із домінуванням сировинного експорту, а також підвищення боргового навантаження, що обмежує фіскальний простір держави. Значна частина цих чинників прямо або опосередковано впливає і на сферу продовольчої безпеки, зокрема через зменшення можливостей бюджетної підтримки аграрного сектору, ресурсну нестабільність та інфляційний тиск.

Правовий (регуляторний) вектор загроз проявляється через нестабільність нормативного середовища, відсутність системної державної програми управління економічними ризиками, зростання

кредитних ризиків, поширення тіньових практик у господарській діяльності, а також через ситуації, коли у прийнятті управлінських рішень переважають вузькі корпоративні або регіональні інтереси над загальнонаціональними пріоритетами. У площині продовольчої безпеки це означає, що значна частина ризиків і загроз у воєнний час формується саме через регуляторні дисфункції та інституційні обмеження державної політики.

Відповідно до положень Конституції України [6], Україна є суверенною, незалежною, демократичною, соціальною та правовою державою (ст. 1), а її суверенітет поширюється на всю територію, яка є цілісною і недоторканою (ст. 2). Основоположним принципом є здійснення державної влади на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу та судову (ст. 6), при цьому органи влади діють у межах повноважень, визначених Конституцією та законами України. Захист незалежності, суверенітету й територіальної цілісності держави визначено конституційним обов'язком (ст. 65), а неухильне дотримання Конституції й законів України — загальним обов'язком кожного (ст. 68) [6].

Попри існування зазначених конституційних гарантій, з 20 лютого 2014 року розпочалася збройна агресія рф проти України, що супроводжувалася тимчасовою окупацією та анексією Автономної Республіки Крим, а також окупацією частини територій Донецької та Луганської областей. 24 лютого 2022

року агресія набула форми повномасштабного вторгнення та поширилася на значну частину території України, що супроводжувалося атаками на органи державної влади, об'єкти критичної інфраструктури, підприємства й установи, а також здійсненням воєнної окупації окремих територій.

У зв'язку з цим Указом Президента України від 24.02.2022 № 64/2022 [7], затвердженим Законом України від 24.02.2022 № 2102-IX [8], в Україні було введено воєнний стан, який надалі продовжувався відповідно до законодавчо визначених процедур. Після встановлення окупаційного контролю на частині територій України представниками збройних сил рф були сформовані окупаційні військово-цивільні адміністрації, призначено керівників та військових комендантів.

Відповідно до Закону України № 1207-VII «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» [9] окупаційна адміністрація рф трактується як сукупність державних органів і структур російської федерації, а також підконтрольних їй самопроголошених органів, які здійснюють фактичне управління тимчасово окупованими територіями та узурпували реалізацію владних повноважень. Цим самим Законом визначено зміст поняття тимчасово окупованої території як частини території України, де збройні формування рф та окупаційна адміністрація

встановили й здійснюють фактичний контроль [9].

Важливо підкреслити, що окупаційна влада та афілійовані з нею структури здійснюють протиправну діяльність, у тому числі таку, що завдає прямої шкоди продовольчій безпеці України. У Стратегії продовольчої безпеки України серед наслідків і проблем функціонування агропромислового комплексу, спричинених збройною агресією, визначено, зокрема, часткове або повне руйнування об'єктів критичної інфраструктури, сільськогосподарських господарств та виробництв продуктів харчування [1]. Це підтверджує необхідність посилення регуляторних механізмів держави, спрямованих на мінімізацію ризиків, стабілізацію аграрного виробництва та забезпечення стійкого функціонування продовольчої системи в умовах воєнних загроз.

За інформацією Служби безпеки України, в умовах збройної агресії РФ та тимчасової окупації частини території України набули поширення кримінально протиправні практики, пов'язані з незаконним вивезенням українського зерна та іншої агропродукції з тимчасово окупованих територій [1]. У межах оперативно-розшукових та слідчих заходів правоохоронними органами встановлюються організаційні та логістичні ланцюги таких правопорушень, які охоплюють як осіб, причетних до видачі незаконних дозвільних документів (зокрема колаборантів та представників окупаційних адміністрацій), так і транспортних

перевізників та членів екіпажів суден держави-агресора, які здійснюють транспортування незаконно вилучених матеріальних ресурсів.

Важливим проявом міжнародної реакції на зазначені протиправні дії є випадки, коли окремі держави, зокрема Турецька Республіка, Арабська Республіка Єгипет та Ліванська Республіка, відмовлялися приймати або здійснювати розвантаження морських суден із зерном, щодо яких українськими судами застосовувалися процесуальні заходи забезпечення, зокрема накладення арешту. Подібна позиція може розглядатися як елемент підтримки принципу належної правової процедури та запобігання легалізації майна, отриманого внаслідок воєнних злочинів і порушень норм міжнародного права.

Окрім незаконного експорту зерна, зафіксовано також інші системні форми протиправної діяльності, зокрема примусову «перереєстрацію» агропідприємств на тимчасово окупованих територіях у структурах окупаційних адміністрацій із подальшою сплатою податків до бюджету РФ [10-14]. Такі дії, поряд із переміщенням продукції до зернових терміналів і морських торговельних портів на тимчасово окупованій території Автономної Республіки Крим та до Бердянського морського торговельного порту, а надалі — до російської федерації, формують комплексну загрозу економічній та продовольчій безпеці України. Вони мають не лише економічну, а й інституційну природу, оскільки спрямовані на

підрив легітимного економічного порядку, порушення прав власності та примусову інтеграцію українських суб'єктів господарювання в економічний простір держави-агресора.

Як правило, у справах цієї категорії правоохоронними органами повідомляються підозри за низкою статей Кримінального кодексу України, зокрема:

ч. 4 ст. 111-1 (передача матеріальних ресурсів незаконним збройним формуванням та/або провадження господарської діяльності у взаємодії з державою-агресором або окупаційною адміністрацією);

ч. 8 ст. 111-1 (вчинення дій/прийняття рішень, що спричинили загибель людей або інші тяжкі наслідки);

ст. 111-2 (пособництво державі-агресору);

ч. 2 ст. 28 у сукупності з ч. 1 ст. 438 (вчинення кримінального правопорушення групою осіб за попередньою змовою; порушення законів і звичаїв війни, зокрема розграбування національних цінностей на окупованій території).

Поряд із цим, Службою безпеки України повідомлялося про припинення протиправної діяльності капітана та екіпажу іноземного вантажного судна, які діяли в інтересах держави-агресора. Зокрема, судно, що ходило під прапором однієї з держав Центральної Африки, використовувалося для вивезення українського зерна з тимчасово окупованої території Криму [15]. За матеріалами слідства, упродовж 2023–2024 років судно систематично

здійснювало заходи до морського порту Севастополя з метою завантаження агропродукції, після чого транспортувало вантаж до країн Близького Сходу для подальшої реалізації на користь РФ [15]. Для маскуванню протиправної діяльності капітан, за даними слідства, періодично вимикав GPS-трекер та вносив недостовірні дані до судового журналу маршрутів і стоянок. На підставі зібраних доказів йому оголошено підозру за ч. 2 ст. 332-1 КК України (порушення порядку в'їзду на тимчасово окуповану територію України та виїзду з неї), а судно було відбуксировано до Одеської області та арештовано за рішенням суду [15].

У контексті наведеного слід наголосити, що відповідна протиправна діяльність здійснюється всупереч фундаментальним нормам міжнародного гуманітарного права, зокрема статтям 52 та 54 Додаткового протоколу I до Женевських конвенцій 1949 року [16]. Дії окупаційних адміністрацій і пов'язаних із ними осіб мають ознаки цілеспрямованого незаконного заволодіння матеріальними активами, що належать українським суб'єктам господарювання у сфері агропромислового комплексу, включаючи сільськогосподарську продукцію, яка не може використовуватися для ведення бойових дій. Фактично йдеться про системний економічний компонент агресії, спрямований на виснаження ресурсної бази України.

Внаслідок ухвалення злочинних рішень окупаційними

адміністраціями зберігаються та посилюються ризики для забезпечення продовольчої безпеки України, оскільки запаси продовольства та мінеральних добрив, необхідних для функціонування аграрних районів і підтримання виробництва продовольства, не використовуються за призначенням. Натомість за сприяння пособників держави-агресора відбувається їх відкрите незаконне вилучення та привласнення, що прямо заборонено, зокрема, ч. 2 ст. 33 Женевської конвенції про захист цивільного населення під час війни (1949 р.) (заборона пограбування) та створює додаткові загрози продовольчій стабільності, соціальній безпеці та економічній стійкості держави.

Слід наголосити, що у розглянутому випадку відсутні підстави посилатися на “воєнну необхідність” як обґрунтування вилучення (фактичного пограбування) запасів зернових культур на тимчасово окупованих територіях України. Вилучені зернові ресурси не використовуються ані для забезпечення проведення бойових дій, ані для задоволення базових потреб цивільного населення. Натомість встановлена практика їх протиправного привласнення та подальшого використання з корисливою метою, що має ознаки системного незаконного збагачення. Зокрема, зерно транспортується до тимчасово окупованої Автономної Республіки Крим, звідки морськими шляхами спрямовується до інших держав під виглядом експортної

продукції російської федерації. Такі дії формують прямі загрози не лише майновим правам українських суб'єктів господарювання, а й продовольчій та економічній безпеці України, оскільки підривають ресурсну основу агропромислового комплексу і дестабілізують ланцюги постачання продовольства.

Нормативно-правова оцінка зазначених дій у контексті міжнародного права ґрунтується на положеннях ключових міжнародних документів, що закріплюють принципи неприпустимості втручання у внутрішні справи суверенних держав і заборони агресії. Так, Декларацією Генеральної Асамблеї ООН № 36/103 від 09.12.1981 про недопустимість інтервенції та втручання у внутрішні справи держав [17], а також резолюціями Генеральної Асамблеї ООН № 2131 (XX) від 21.12.1965 [18], № 2625 (XXV) від 24.10.1970 [19], № 2734 (XXV) від 16.12.1970 [20] і № 3314 (XXIX) від 14.12.1974, якою визначено поняття агресії, встановлено, що жодна держава не має права здійснювати інтервенцію чи втручання у будь-якій формі або з будь-яких причин у внутрішні або зовнішні справи іншої держави. Відповідно, на держави покладається обов'язок утримуватися від озброєної інтервенції, військової окупації, підривної діяльності, підтримки сепаратистських рухів, а також від практик, пов'язаних із навчанням, фінансуванням, вербуванням і засиланням найманців на територію іншої держави.

Таблиця 1.

Загрози продовольчій та економічній безпеці України у воєнний період

Загроза	Механізм реалізації	Правова кваліфікація	Наслідки для продовольчої та економічної безпеки
Незаконне вилучення (пограбування) зерна та агропродукції на ТОТ	Примусове вилучення, «конфіскації», вивезення з господарств та елеваторів	Женевська конвенція 1949 (ст.33, 147); Протокол I (ст.54); ККУ: ст.438, ст.111-1, ст.111-2	Зменшення запасів, збитки АПК, руйнування прав власності, зростання тінізації
Експорт викраденого зерна через Крим та інші канали	Легалізація під виглядом «російського експорту», морська логістика	ООН №3314 (агресія); МГП; ККУ: ст.332-1, ст.438	Втрати валютної виручки, підрив експортного потенціалу, репутаційні ризики
Блокада та руйнування логістики і інфраструктури АПК	Удари по портах/елеваторах, блокування маршрутів, зростання логістичних витрат	Протокол I (ст.52, 54); ККУ: ст.438	Розрив ланцюгів постачання, падіння виробництва, інфляційний тиск
Примусова «перереєстрація» агробізнесу в окупаційних структурах	Інституційне підпорядкування, захоплення активів, контроль госпдіяльності	ККУ: ст.111-1, ст.111-2; МГП (порушення прав власності)	Деградація підприємництва, втрати активів, зниження інвестиційної привабливості
Перенаправлення податкових та фінансових потоків до бюджету рф	Примус сплати податків окупаційним органам	ООН №3314; ККУ: ст.111-1, ст.111-2	Ослаблення фінансової бази України, посилення фінансових дисбалансів регіонів
Цінові шоки та погіршення доступності продовольства для населення	Інфляція витрат, дефіцит ресурсів АПК, спекулятивні практики	Площина держрегулювання (цінова/антикризова політика)	Зниження купівельної спроможності, ризики соціальної напруги, додатковий тиск на бюджет

Джерело: розроблено автором

Подані у таблиці загрози засвідчують, що в умовах повномасштабної війни продовольча безпека України трансформувалась із суто аграрно-економічної проблематики у багатовимірний компонент національної та економічної безпеки. Її вразливість формується не лише об'єктивними військовими факторами, а й цілеспрямованими протиправними практиками держави-агресора та пов'язаних з нею суб'єктів, які спрямовані на незаконне заволодіння ресурсами агропромислового комплексу України, підрив прав власності й руйнування експортної спроможності держави.

Найбільш критичними за рівнем суспільної небезпеки є загрози, пов'язані з незаконним вилученням (пограбуванням) запасів зернових та їх подальшим вивезенням з тимчасово окупованих територій. Такі дії мають ознаки системного привласнення матеріальних активів, не обумовленого воєнною необхідністю, що прямо суперечить нормам міжнародного гуманітарного права, зокрема забороні пограбування та положенням щодо захисту об'єктів, необхідних для виживання цивільного населення. Водночас ці практики створюють ланцюговий ефект: зниження внутрішніх запасів

та спроможності агросектору до відтворення, падіння доходності господарств, скорочення виробничих можливостей, поглиблення дисбалансів на продовольчому ринку.

Окремим деструктивним вектором виступає легалізація викраденого зерна через кримські порти та інші логістичні канали із подальшою реалізацією на зовнішніх ринках під виглядом продукції рф. У цьому контексті продовольча безпека безпосередньо перетинається з категоріями економічної безпеки, оскільки йдеться про втрату експортної виручки, підрив конкурентних позицій України на міжнародному аграрному ринку, зростання транзакційних витрат та репутаційні ризики, які можуть призводити до ускладнення контрактних відносин і посилення вимог до походження продукції.

Значний вплив на загальну стійкість продовольчої системи справляє блокада та руйнування логістики агропродовольчого сектору, включаючи пошкодження портів, елеваторів, енергетичної інфраструктури, транспортних коридорів. Такі загрози мають подвійний ефект: по-перше, вони прямо обмежують фізичні можливості експорту та внутрішнього перерозподілу продовольства; по-друге, спричиняють різке зростання логістичної та виробничої собівартості, що проявляється у прискоренні продовольчої інфляції та зменшенні економічної доступності харчових продуктів для населення. В умовах високої

чутливості соціально-економічної системи воєнного часу такі процеси можуть виступати тригером соціальної напруги та додаткового навантаження на бюджетні механізми соціального захисту.

Додатковою загрозою економічній та продовольчій безпеці є інституційні механізми примусу, застосовувані окупаційними адміністраціями. Йдеться про «перереєстрацію» агробізнесу, перенаправлення податкових потоків до бюджету рф, насильницьке нав'язування підконтрольних схем господарювання. У довгостроковій перспективі ці практики формують структурні ризики: деінституалізацію підприємницького середовища, втрату державного контролю над аграрним ресурсом, зростання тінізації та криміналізації аграрного ринку на окупованих територіях.

Таким чином, сучасні загрози продовольчій безпеці України мають не лише виробничо-ресурсний характер, а й виразний правовий, логістичний, криміногенно-інституційний вимір. Це об'єктивно зумовлює необхідність посилення ролі державної регуляторної політики, здатної забезпечити комплексне реагування на виклики воєнного часу. У даному контексті подальші дослідження мають бути спрямовані на обґрунтування системи регуляторних рекомендацій (таблиця 2), що охоплюватимуть: посилення контролю та простежуваності аграрних потоків, інструменти санкційної та митної політики, механізми міжнародної взаємодії щодо запобігання збуту

викраденої продукції, захист прав власності та відшкодування збитків, а також адаптацію державних

програм підтримки агросектору до умов високих воєнних ризиків.

Таблиця 2.

Регуляторні механізми нейтралізації загроз продовольчій та економічній безпеці України у воєнний період

Регуляторний інструмент	Відповідальні органи / суб'єкти реалізації	Очікуваний результат для продовольчої та економічної безпеки
1. Розширення санкційних переліків щодо суб'єктів “зернових схем” (судновласники, трейдери, агенти, компанії-прокладки)	РНБО, ОП, Мін'юст, МЗС, СБУ	Блокування фінансових потоків і логістики збуту викраденого зерна, зниження рентабельності “сірих” схем
2. Формування реєстру ризикових суден і операторів (за заходами в порти TOT, AIS/GPS-маніпуляціями)	Адміністрація морських портів України, ДПСУ, СБУ, Мінінфраструктури, МЗС	Підвищення ефективності контролю, доказова база для міжнародних портів і страхових
3. Інтеграція портового контролю з міжнародними каналами обміну інформацією (PSC, MoU, INTERPOL/EUROPOL-канали)	МЗС, Мінінфраструктури, Держмитслужба, СБУ	Недопущення розвантаження зерна в іноземних портах, ускладнення легалізації викрадених вантажів
4. Посилення митного контролю сертифікатів походження та товаросупровідних документів (з ризик-орієнтацією)	Держмитслужба, Мінфін, БЕБ	Зменшення можливостей підробки документів, блокування нелегальних торговельних потоків
5. Впровадження системи цифрової простежуваності зерна (traceability: склад–елеватор–порт–експорт)	Мінагрополітики, Мінцифри, ДПСС, Укрзалізниця, трейдери	Підвищення прозорості ринку, зниження тінізації, доказовість походження продукції
6. Міжвідомчий центр документування “зернових злочинів” (дані AIS, супутники, контракти, платежі)	СБУ, ОГП, БЕБ, Держмитслужба, Мін'юст	Стандартизація доказової бази, прискорення арештів активів, підготовка матеріалів для міжнародних судів
7. Арешт суден і вантажів, конфіскація активів причетних осіб	ОГП, суди, АРМА, СБУ	Підвищення невідворотності покарання, ресурс для відшкодування збитків і підтримки АПК
8. Міжнародна правова допомога та координація щодо блокування реалізації викраденого зерна	МЗС, Мін'юст, ОГП, СБУ	Розширення юрисдикційного впливу України, спільні арешти/розслідування
9. Посилення контролю обігу добрив, пального, складської логістики	ДПСС, Держжекоінспекція, БЕБ, ДПС	Зменшення ризиків дефіциту ресурсів, стабілізація виробничого циклу
10. Програми державної підтримки аграріїв у прифронтових і деокупованих районах	Мінагро, Мінфін, Мінекономіки, громади	Збереження виробничого потенціалу, підтримка посівної, відновлення обігового капіталу
11. Створення механізмів страхування воєнних ризиків АПК (логістика, експорт, інфраструктура)	НБУ, Мінфін, Мінагро, міжнародні партнери	Стабілізація інвестицій, зниження ризиків втрати урожаю/активів
12. Посилення контролю державних резервів і регіональних балансів продовольства	Мінекономіки, Мінагро, ОВА	Підвищення здатності реагувати на кризові дефіцити, зменшення ризиків цінних шоків

Джерело: розроблено автором

В умовах повномасштабної збройної агресії рф забезпечення продовольчої безпеки України має

розглядатися як комплексне завдання державного управління, що виходить за межі класичних

інструментів аграрної політики. Наявні загрози, пов'язані з незаконним вилученням зернових, легалізацією викраденої продукції через морські порти ТОТ та тіншовими логістичними схемами, формують системні ризики не лише для стабільності продовольчого ринку, а й для макрофінансової стійкості держави. У зв'язку з цим виникає об'єктивна потреба у розбудові сучасної системи регуляторних механізмів, яка поєднуватиме економічні, безпекові та правові інструменти впливу.

Першим напрямом є посилення санкційного регулювання як елемента економічної безпеки. Санкції мають застосовуватися не лише до військово-політичного керівництва держави-агресора, а й до суб'єктів інфраструктури незаконного обігу агропродукції: судовласників, морських операторів, портових агентів, трейдерів та афілійованих компаній, задіяних у транспортуванні чи збуті викраденого зерна. У поєднанні з міжнародною взаємодією санкційні механізми здатні знижувати комерційну привабливість незаконних схем, блокувати фінансові канали розрахунків і ускладнювати страхування ризикових перевезень.

Другим стратегічним напрямом є зміцнення портового контролю та морської безпеки логістики. Важливою є інституціоналізація реєстрів ризикових суден, які здійснювали заходи до портів тимчасово окупованих територій України або застосовували маніпуляції з AIS/GPS. Така інформація має бути

інтегрована у механізми міжнародного обміну даними, що дозволить формувати підстави для відмови у швартуванні й розвантаженні суден у закордонних портах, а також для перевірки походження зерна. Одночасно з цим актуальним є розвиток співпраці з міжнародними структурами портового контролю й правоохоронними мережами (INTERPOL/EUROPOL) щодо протидії транснаціональним схемам незаконного експорту.

Третім напрямом є удосконалення митних та логістично-адміністративних механізмів. Підвищення ефективності ризик-орієнтованого митного контролю, цифровізація обігу товаросупровідних документів, посилення перевірок сертифікатів походження продукції мають сприяти зниженню можливостей підроблення документів і легалізації викраденої агропродукції. У даному контексті доцільним є впровадження цільових алгоритмів контролю для груп товарів, що мають критичне значення для продовольчої безпеки.

Четвертим важливим елементом є розбудова системи цифрової простежуваності (traceability) агропродукції. Запровадження цифрових механізмів відстеження руху зерна на етапах «виробництво – зберігання – логістика – експорт» підвищує прозорість ринку, знижує рівень тінізації, унеможливорює підміну документів і формує доказову базу для правового переслідування порушників. Такі рішення мають значний потенціал також для підвищення довіри міжнародних

партнерів і підтримки репутації України як стабільного постачальника агропродукції на світовий ринок.

П'ятим напрямом є формування стандартизованої доказової інфраструктури для арешту активів та притягнення винних до відповідальності. Ідеться про необхідність системного документування доказів: супутникових знімків, даних маршрутизації, судових журналів, логістичних накладних, контрактної документації, страхових документів, фінансових транзакцій. Доцільним є створення міжвідомчого механізму координації між правоохоронними органами, митницею, портовими адміністраціями, судовою системою та АРМА, що забезпечить оперативне накладення арештів на судна та вантажі, а в перспективі — конфіскацію активів з метою відшкодування завданих збитків.

Шостим напрямом є застосування фінансово-економічних механізмів стабілізації продовольчого сектору. Умови війни зумовлюють потребу у державній підтримці аграріїв, зокрема у прифронтових та деокупованих регіонах, де найбільш відчутними є ризики втрати активів, дефіциту ресурсів і фінансового виснаження господарств. Пріоритетними заходами є доступ до пільгового кредитування, державні програми компенсацій, підтримка закупівлі насіння, добрив і пального, а також інструменти страхування воєнних ризиків (з використанням міжнародної підтримки). Це дозволить зберегти виробничий потенціал, забезпечити стабільність

посівних кампаній і мінімізувати ризики довгострокового падіння аграрного виробництва.

Отже, ефективність регуляторної політики у сфері продовольчої безпеки в умовах війни визначається її здатністю діяти системно — одночасно блокувати незаконні схеми, забезпечувати доказовість злочинів, підсилювати міжнародну взаємодію та підтримувати економічну стійкість агропромислового комплексу. Реалізація таких регуляторних механізмів сприятиме не лише мінімізації поточних загроз, а й формуванню більш стійкої моделі продовольчої та економічної безпеки України у перспективі післявоєнного відновлення.

Висновки. У результаті проведеного дослідження встановлено, що в умовах повномасштабної збройної агресії російської федерації продовольча безпека України набула системного значення як ключовий елемент національної та економічної безпеки. Її стан визначається взаємодією кількісних (обсяги виробництва, самозабезпечення, стабільність постачання) та якісних параметрів (інституційна стійкість, правове забезпечення, рівень управлінської спроможності), що формують інтегровану модель захищеності держави від внутрішніх і зовнішніх дестабілізаційних факторів.

Доведено, що сучасні загрози продовольчій безпеці мають комплексний характер і включають не лише воєнно-логістичні обмеження, але й кримінально-економічні та інституційні ризики, серед яких особливо небезпечними є

незаконне вилучення агропродукції на тимчасово окупованих територіях, її подальша легалізація через окупаційні порти та збут на міжнародних ринках під виглядом продукції держави-агресора. Зазначені дії поглиблюють дисбаланси на внутрішньому продовольчому ринку, знижують експортну спроможність України, посилюють інфляційний тиск, зменшують податкові надходження та підривають економічні основи відтворення агропромислового комплексу.

Обґрунтовано, що в умовах воєнного стану провідну роль у нейтралізації загроз продовольчій та економічній безпеці відіграють регуляторні механізми держави, які мають поєднувати економічні, правові та безпекові інструменти. До пріоритетних напрямів такого регуляторного впливу належать: посилення санкційної політики щодо суб'єктів, причетних до незаконного обігу зерна; удосконалення портового контролю та міжнародної координації щодо блокування суден і вантажів; розвиток митно-логістичних механізмів перевірки походження продукції; впровадження цифрової простежуваності зернових потоків; формування стандартизованої доказової бази для арешту активів та відшкодування збитків.

Визначено, що ефективність державної політики у сфері продовольчої безпеки залежить від узгодженості регуляторних заходів з

програмами підтримки аграрного сектору, зокрема в прифронтових і деокупованих регіонах, а також від спроможності інституцій забезпечувати стійкість виробничої, логістичної та фінансової інфраструктури АПК. У підсумку, формування інтегрованої системи регуляторного забезпечення продовольчої безпеки в контексті загроз економічній безпеці має стратегічне значення для збереження національної стійкості України, підвищення результативності післявоєнного відновлення та посилення позицій держави у глобальній системі продовольчого забезпечення.

Перспективними напрямами подальших наукових досліджень є: розроблення методичних підходів до кількісного оцінювання впливу окупаційних практик та воєнних ризиків на показники продовольчої й економічної безпеки України; поглиблення досліджень щодо цифровізації контролю ланцюгів постачання із залученням міжнародних стандартів та інструментів комплаєнсу; обґрунтування моделей міжвідомчої координації і міжнародної правової взаємодії для арешту активів, конфіскації та відшкодування збитків; оцінювання можливостей інтеграції санкційної, митної та портової політики України в європейські механізми безпеки та управління ризиками з урахуванням вимог післявоєнного відновлення.

References

- Cabinet of Ministers of Ukraine. (2024, July 23). On approval of the Food Security Strategy of Ukraine for the period up to 2027 and approval of the operational action plan for its implementation (Resolution No. 684-r). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/684-2024-%D1%80#Text> [in Ukrainian].

- Ahakerimova, R. (2023). *The impact of the war in Ukraine on national and global food security. Ekonomika ta suspilstvo – Economy and Society (electronic journal)*, 50. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-50-53> [in Ukrainian].
- Shevchenko, A., & Petrenko, O. (2024). *Food security of Ukraine in the context of war and priority directions for regulating its state. Ekonomika ta suspilstvo – Economy and Society (electronic journal)*, 59. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/3374/3301> [in Ukrainian].
- Artemenko, L., Marynenko, N., Kramar, I., & Hats, L. (2023). *Food security of Ukraine under military aggression: State and prospects. Sotsialno-ekonomichni problemy i derzhava – Socio-economic Problems and the State (electronic journal)*, 1(28), 115–128. URL: <https://sepd.tntu.edu.ua/images/stories/pdf/2023/23albstp.pdf> [in Ukrainian].
- Kalyuzhna, N., Stetsko, M., Chekhovska, M., Bey, R., Bondaruk, O., & Polkov, V. (2025). *The escalation of hybrid threats as a challenge to national socio-economic security. In Sustainable Data Management: Navigating Big Data, Communication Technology, and Business Digital Leadership (Vol. 1, pp. 159–171)*. <https://doi.org/10.1007/978-3-031-83911-5>
- Verkhovna Rada of Ukraine. (1996). *Constitution of Ukraine. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy – Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine*, 30, Art. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> [in Ukrainian].
- President of Ukraine. (2022). *On the introduction of martial law in Ukraine (Decree No. 64/2022)*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text> [in Ukrainian].
- Verkhovna Rada of Ukraine. (2022). *On approval of the Decree of the President of Ukraine “On the introduction of martial law in Ukraine” (Law No. 2102-IX, February 24, 2022)*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2102-20#Text> [in Ukrainian].
- Verkhovna Rada of Ukraine. (2024). *On ensuring the rights and freedoms of citizens and the legal regime in the temporarily occupied territory of Ukraine (Law No. 1207-VII)*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1207-18#Text> [in Ukrainian].
- Security Service of Ukraine. (n.d.). *The SBU identified traitors who helped the russian federation steal over 650 thousand tons of Ukrainian grain from the temporarily occupied Kherson and Zaporizhzhia regions*. URL: <https://ssu.gov.ua/novyiny/sbu-vstanovyla-zradnykiv-yaki-dopomohly-rf-vykrasty-ponad-650-tys-tonn-ukrainskoho-zerna-z-tymchasovo-okupovanoi-khersonshchyny-i-zaporizhzhia-video> [in Ukrainian].
- Security Service of Ukraine. (n.d.). *The SBU detained a deputy who exported Ukrainian grain from Kharkiv region to the russian federation*. URL: <https://ssu.gov.ua/novyiny/sbu-zatrymala-deputata-yakyyi-vyvozyv-do-rf-ukrainske-zerno-z-kharkivshchyny> [in Ukrainian].
- Security Service of Ukraine. (n.d.). *The SBU detained another accomplice of the russian federation in Kharkiv region: Helped occupiers export Ukrainian grain to russia*. URL: <https://ssu.gov.ua/novyiny/sbu-zatrymala-shche-odnoho-posobnyka-rf-na-kharkivshchyni-dopomahav-okupantam-vyvozyty-ukrainske-zerno-v-rosiiu> [in Ukrainian].
- Security Service of Ukraine. (n.d.). *The SBU detained a collaborator farmer who during the occupation of Kharkiv region exported Ukrainian grain to the russian federation worth UAH 13 million*. URL: <https://ssu.gov.ua/novyiny/sbu-zatrymala-fermerkukolaborantku-yaka-pid-chas-okupatsii-kharkivshchyny-vyvezla-do-rf-ukrainske-zerno-na-13-mln-hrn> [in Ukrainian].
- Security Service of Ukraine. (n.d.). *The SBU exposed a collaborator businessman who exported Ukrainian grain from temporarily occupied Berdiansk to the russian federation*. URL: <https://ssu.gov.ua/novyiny/sbu-vykryla-biznesmenakolaboranta-yakyyi-vyvozyv-ukrainske-zerno-z-tymchasovo-okupovanoho-berdianska-do-rf> [in Ukrainian].

- Security Service of Ukraine. (n.d.). The SBU detained the captain of a cargo vessel who helped russian occupiers export Ukrainian grain from Crimea. URL: <https://ssu.gov.ua/novyny/sbu-zatrymala-kapitana-vantazhnoho-sudna-yakyi-dopomahav-rashystam-vyvozyty-z-krymu-ukrainske-zerno> [in Ukrainian].
- Verkhovna Rada of Ukraine. (2005). Additional Protocol to the Geneva Conventions of 12 August 1949, relating to the protection of victims of international armed conflicts (Protocol I) (8 June 1977) (Document No. 995_199; version dated December 8, 2005). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text [in Ukrainian].
- United Nations General Assembly. (1981, December 9). Declaration on the inadmissibility of intervention and interference in the internal affairs of States (Resolution 36/103). URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MU81313>
- United Nations General Assembly. (1965, December 21). Declaration on the inadmissibility of intervention in the domestic affairs of States and the protection of their independence and sovereignty (Resolution 2131 (XX)). URL: https://ips.ligazakon.net/document/MU65010?an=2&ed=1965_12_21
- United Nations General Assembly. (1970, October 24). Declaration on principles of international law concerning friendly relations and cooperation among States in accordance with the Charter of the United Nations (Resolution 2625 (XXV)). URL: https://ips.ligazakon.net/document/MU70012?an=2&ed=1970_10_24
- United Nations General Assembly. (1977, December 19). Declaration on the Deepening and Consolidation of International Détente (A/RES/32/155). URL: <https://docs.un.org/en/A/RES/32/155>